

Piotr Niemczyk

Literatura piękna jako źródło informacji o służbach specjalnych

W powieści Jamesa Grady'ego *Sześć dni Kondora*¹ znajduje się opis jednej z komórek CIA, której pracownicy zajmują się analizowaniem tekstów, także literackich, pod kątem poszukiwania informacji, które mogły wyciec ze służb bądź byłyby inspiracją przy planowaniu działań, oraz nowych środków i metod pracy operacyjnej.

Zadaniem Towarzystwa i Wydziału 17 jest śledzenie w literaturze problematyki szpiegostwa i związanej z nim działalności. Jednym słowem, Wydział czyta powieści kryminalne i książki dotyczące wywiadu. Pomysły i sytuacje zawarte w tysiącach takich tomów poddawane są szczególnej analizie. (...) Pracownicy Wydziału śledzą pilnie wszystkie nowe wydawnictwa i dzielą się pracą według własnego uznania. Każdy z nich zajmuje się jakąś jedną dziedziną, zwykle książkami tego samego autora. Mają oni streszczać akcję powieści i analizować metody stosowane w akcji. (...) Dodatkowym zadaniem pracowników Wydziału jest spisywanie oryginalnych pomysłów i sztuczek stosowanych w powieściach przez szpiegów. Taką listę przesyła się instruktorom Departamentu Planowania, którzy zawsze poszukują nowych chwytów².

Autor powieści twierdził, że komórka określona w książce jako Wydział 17 naprawdę istnieje, a jej opis oparł na przeciekach z CIA. Wykorzystał też co najmniej pięć publikacji dotyczących funkcjonowania wywiadu USA oraz informacje na temat autentycznych zdarzeń³.

Ale nie tylko Grady wpadł na pomysł, że w powieściach i filmach szpiegowskich można znaleźć wiele rad przydatnych do prowadzenia działalności wywiadowczej. Bogusław Wołoszański w książce pt. *Twierdza szyfrów* tak opisał samokształcenie jednej z postaci:

Obejrzał wszystkie szpiegowskie filmy w okolicznych kinach, przeczytał kilkanaście powieści o szpiegach, a nawet kupił podręcznik dla prywatnych detektywów i starannie przestudiował rozdział wyjaśniający technikę inwigilacji. Wierzył, że wszystko to pomoże mu poznać metody wykrywania agentów kontrwywiadu. Oczywiście po przeczytaniu spalił wszystkie książki w piecu centralnego ogrzewania i dokładnie wymieszał popiół⁴.

¹ J. Grady, *Sześć dni Kondora*, Warszawa 1994. Książka stała się bestsellerem m.in. dzięki ekranizacji powieści dokonanej przez Sydneya Pollacka pt. *Trzy dni Kondora*. Główną rolę gra Robert Redford jako Joe Turner, postać będącą odpowiednikiem książkowego Ronalda Malcolma.

² Tamże, s. 13.

³ W przedmowie do pierwszego wydania (New York 1974) James Grady napisał: *Wydarzenia opisane w powieści są zmyślone. Tak przynajmniej uważa autor. Ale w rzeczywistości mogły się niewątpliwie wydarzyć, ponieważ organizacja i działalność opisanych tu instytucji wywiadu oparta jest na faktach. Wydział CIA, do którego należał Malcolm, jak też Grupa Operacyjna 54/12 istnieją po dzień dzisiejszy, być może już pod innymi nazwami.*

Powieść ta oparta jest na następujących źródłach, Jak Anderson „Karuzela waszyngtońska”, Alfred W. McCoy – „Polityka a heroina w południowo-wschodniej Azji” (1972), Andrew Tully – „CIA – spojrzenie od wewnątrz” (1962), David Wise i Thomas B. Ross – „Niewidzialny rząd” (1964) i „Organizacja szpiegowska” (1967).

⁴ B. Wołoszański, *Twierdza szyfrów*, Warszawa 2004, s. 20.

Przykłady podobnego myślenia można znaleźć u Roberta Littella i Toma Clancy'ego:

- Wasze techniki prowadzenia przesłuchań są wzięte prosto ze starych filmów amerykańskich. (...)
- Nie przeczę (...). W ostatecznym rozrachunku te techniki są skuteczne⁵.

A w inny miejscu:

Obróciła się i spojrzała w lustro. Ciekawa była, czy Rosjanie sami wymyślili jednostronne lustro, czy wzięli pomysł z amerykańskich filmów kryminalnych⁶.

Również klasyk radzieckiej powieści szpiegowskiej Julian Siemionow w swoich utworach twierdzi, że z fikcji literackiej oraz filmowej można czerpać pomysły na działalność wywiadowczą. Według niego:

Jedną z ulubionych książek Dullesa była powieść Defoe „Robinson Crusoe”. Równie często powracał on do „Dziennika roku zarazy”. Te książki napisał jeden z najwspólniejszych pracowników wywiadu. Daniel Defoe był nie tylko samodzielnym organizatorem dużej siatki wywiadowczej, został on także pierwszym szefem angielskiego wywiadu, o czym świat dowiedział się wiele lat po jego śmierci⁷.

Najbardziej oryginalny przypadek powoływania się na pochodzące z literatury źródła wiedzy na temat działalności wywiadowczej można znaleźć w książce Zbigniewa K.S. Nowaka pt. *Kapitan Goethe*. Autor podnosi w niej problem oszukiwania przełożonych, wykorzystywania niesprawdzonych informacji czy wręcz ich zmyślenia. Ten był oficer SB, opisując wymienione metody działania, a zwłaszcza stosowane w służbach PRL sposoby pisania raportów, powołuje się na kolejnego z klasyków gatunku:

Graham Greene opisał podobną sytuację. Brytyjski agent na Kubie nie miał informacji na zbyciu, no to kreślił części odkurzacza i słał do Londynu jako instalacje militarne Ruskich. W MI 6 piali z zachwytu i bulili ciężkie pieniądze, aż w końcu się kapnęli. I szast-prast ukadrowili gościa. Normalka⁸.

Z zupełnie innego punktu widzenia, ale także opartego na literaturze pięknej, swoją analizę przedstawił Frederick P. Hitz, były wieloletni funkcjonariusz operacyjny wywiadu Centralnej Agencji Wywiadowczej, a pod koniec pracy zawodowej przez osiem lat Inspektor Generalny CIA. Napisana przez niego *Wielka gra. Prawdy i mity o szpiegach*⁹ jest w zasadzie recenzją kilkunastu klasycznych, przede wszystkim szpiegowskich, powieści: *Kim* Rudyarda Kiplinga, *Druciarz, krawiec, żołnierz, szpieg; Uciec z zimna; The Russia House* i *Szpieg doskonały* Johna Le Carré, *Czynnik ludzki* Grahama Greena, *Dzień szakala* Fredericka Forsytha, *Tajny agent* Jose-

⁵ R. Littell, *Legendy czyli maski szpiega*, Warszawa 2006, 273.

⁶ T. Clancy, *Kardynał z Kremla*, Warszawa 2011, 274.

⁷ J. Siemionow, *Siedemnaście mgnień wiosny*, Warszawa 1985, s. 69. W relacji Siemionowa chodzi prawdopodobnie o to, że Defoe, będąc w latach 1704–1713 wydawcą pisma „A Review of the Affairs of France”, stworzył wokół pisma siatkę korespondentów.

⁸ Z.K.S. Nowak, *Kapitan Goethe*, Warszawa 2006, s. 103.

⁹ F.P. Hitz, *Wielka gra, prawdy i mity o szpiegach*, Warszawa 2004, s. 132.

pha Conrada, *Polowanie na Czerwony Październik* Toma Clancy'ego, *Pozdrowienia z Rosji* i *Goldfinger* Iana Fleminga. Hitz porównuje wymienione tytuły z pozycjami literatury faktu i naukowej, m.in. *My Silent War* Kima Philby'ego¹⁰; *Strategic Intelligence for American World Policy* Shermana Kenta¹¹; *Anthony Blunt. His Lives* Mirandy Carter¹², *For the President's Eyes Only, Secret Intelligence and American Presidency from Washington to Bush* Christophera Andrew¹³, *Battleground Berlin. CIA vs. KGB in Cold War* Davida E. Murphy'ego, Siergieja Kondraszewa, George'a Bailey'a¹⁴, *The Spy Who Saved the World. How Soviet Colonel Changed the Course of the Cold War* Jerrolda L. Schectera, Petera S. Deriabina¹⁵ oraz *Spy, The Inside Story of How the FBI's Robert Hansen Betrayed America* Davida Wise'a¹⁶, konfrontując je jednocześnie z własną wiedzą, doświadczeniem i intuicją. Na tej podstawie ujawnia pierwowzory kilku najbardziej znanych bohaterów powieści szpiegowskich: Bill Hydon z kilku powieści Le Carré'go to Kim Philby, Marko Ramius z *Polowania na Czerwony Październik* to radziecki oficer Aleksandr Dimitriewicz Ogrodnikow, Magnus Pym (*Szpieg doskonały*) to Robert P. Hanssen, a Victor Maskell (z mało znanej w Polsce powieści Johna Banville *The Untouchable*¹⁷) to Anthony Blunt.

Jednak nie porównanie bohaterów książek do ich pierwowzorów tj. prawdziwych postaci jest w książce Hitza najważniejsze. Większe znaczenie ma pokazanie, co w opisywanych przez powieściopisarzy historiach ma pokrycie w rzeczywistym warsztacie pracy wywiadowczej. Już same tytuły rozdziałów wyjaśniają, co znalazło się w jego zainteresowaniu:

1. Werbunek,
2. Zdrada,
3. Szpiegowska administracja,
4. Kontrwywiad,
5. Rzemiosło,
6. Bohaterowie,
7. Szpiegdy i seks,
8. Zabójstwo,
9. Łajdacy i preparatorzy,
10. Fantastyka naukowa,
11. Gra dla samej gry,
12. Szpiegowanie przyjaciół i sojuszników,
13. Terroryzm i wywiad,
14. Niezgrabny słoń,
15. Szpiegdy na emeryturze.

Posługując się przykładami literackimi, były funkcjonariusz CIA wyjaśnia, na czym polegają metody rekrutacji do służby, finansowanie i logistyka działań, łączność, dezinformacja i wywiad elektroniczny.

¹⁰ K. Philby, *My Silent War*, New York 1968.

¹¹ S. Kent, *Strategic Intelligence for American World Policy*, Princeton 1949.

¹² M. Carter, *Anthony Blunt. His Lives*, New York 2001.

¹³ Ch. Andrew, *For the President's Eyes Only, Secret Intelligence and American Presidency from Washington to Bush*, New York 1995.

¹⁴ D.E. Murphy, S. Kondraszew, G. Bailey, *Battleground Berlin. CIA vs. KGB in Cold War*, New Haven 1997.

¹⁵ J.L. Schecter, P.S. Deriabina, *The Spy Who Saved the World. How Soviet Colonel Changed the Course of the Cold War*, New York 1992.

¹⁶ D. Wise, *Spy, The Inside Story of How the FBI's Robert Hansen Betrayed America*, New York 2002.

¹⁷ J. Banville, *The Untouchable*, London 1977.

Podobną do książki Hitza logiką posługuje się Michale Jago w opracowaniu *Prawdziwy George Smiley. Opowieść o agencie, który zainspirował Johna Le Carré*¹⁸. Jest to biografia Johna Bingham, który przez ponad 25 lat (od początku II wojny światowej do końca lat 60. XX w.) służył w brytyjskim kontrwywiadzie MI-5. To właśnie niektóre intelektualne rozgrywki i działania Bingham, a także napisane przez niego powieści¹⁹ podsuwały Davidowi Cornwellowi²⁰ pomysły do książek.

Inne podejście do analizowania powieści szpiegowskich i opisywanych w literaturze metod działania służb przyjąłem ja sam jako autor recenzji powieści szpiegowskich²¹. Jako materiał źródłowy wybrałem 46 powieści szpiegowskich, sensacyjnych i kryminalnych, z czego 12 było napisanych przez autorów polskich, dwie (*Tajny agent i Jądro ciemności*) przez Josepha Conrada – którego nie można zaliczyć do autorów piszących po polsku, ale nie chcę go również zaliczać do autorów zagranicznych, 31 powieści autorstwa zachodnich pisarzy i jedną książkę (*Siedemnaście mgnień wiosny*) napisaną przez Juliana Siemionowa z ZSRR.

Największa liczba powieści (18) dotyczy okresu zimnej wojny. Do tej grupy należą głównie tytuły Johna Le Carré, Fredericka Forystha, Toma Clancy'ego. 17 książek dotyczy czasów współczesnych, głównie wojny z terroryzmem (znajdują się tu pozycje trzech wcześniej wymienionych autorów, a także Vincenta Seversky'ego i Alexa Berensona), a akcja 11 powieści rozgrywa się podczas II wojny światowej i w czasach przed jej wybuchem (autorami są m.in. Andrzej Zbych, Julian Siemionow, Alan Furst, Ken Follett i Joseph Conrad).

We wszystkich 46 analizowanych powieściach ich autorzy w różnym stopniu ujęli szczegóły pracy służb specjalnych. Można w nich znaleźć kilkadziesiąt (krótszych bądź dłuższych) fragmentów, które równie dobrze mogłyby się znaleźć we wspomnieniach, pozycjach dokumentalnych i literaturze faktu czy wręcz w opisach metod, regulacjach prawnych i instrukcjach poszczególnych służb.

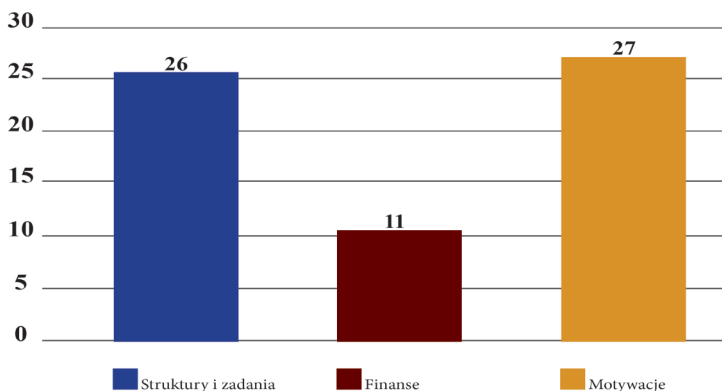
Autorzy ocenianych pozycji sporo miejsca poświęcają prezentacji struktur wywiadowczych, logistyce i charakterystyce pracowników, funkcjonariuszy i agentów tajnych służb. Wśród opisywanych zagadnień można wyróżnić trzy najczęściej omawiane tematy – struktury i zadania, finanse oraz motywację. Częstotliwość ich występowania została przedstawiona na wykresie 1.

¹⁸ M. Jago, *Prawdziwy George Smiley, opowieść o agencie, który zainspirował Johna le Carré*, Warszawa 2014, s. 237.

¹⁹ W Polsce zostały wydane dwie książki tego autora: *Nazwisko w aktach sprawy* (Toruń 2007) i *Raj za piątym skrzyżowaniem* (Toruń 2007).

²⁰ Prawdziwe nazwisko Johna Le Carre.

²¹ P. Niemczyk, *Krótki kurs szpiegowania*, „Express Wieczorny. Kulisy”, odcinki drukowane w latach 1994–1995, m.in. w numerze 5 z 6 stycznia 1995 r., s. 7; P. Niemczyk, *Tajne przeszukiwanie w literaturze szpiegowskiej, kryminalnej, sensacyjnej i political fiction*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2014, nr 11 (6), s. 223–236.

Wykres 1. Liczba opisów tematów.

Źródło: Opracowanie własne autora.

Wykonanie: Kaja Popoff-Szczepańska.

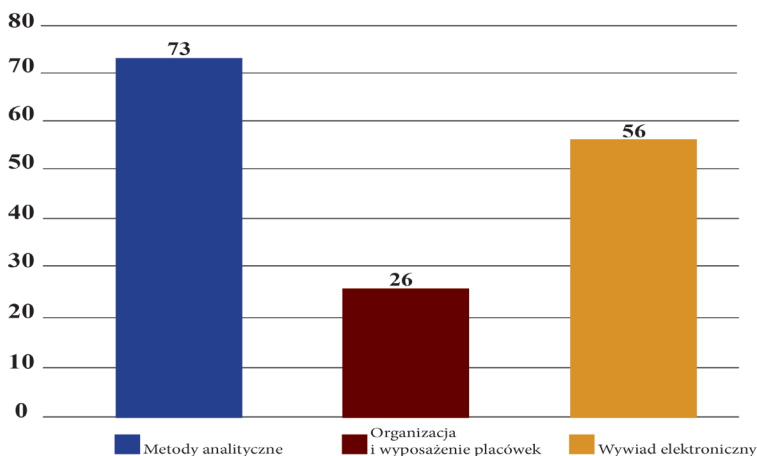
Jak łatwo zauważyć, w ponad połowie analizowanych powieści można znaleźć informacje o strukturach i zadaniach oraz sposobach motywowania ludzi – zarówno własnych funkcjonariuszy, jak i agentów. Niemal co czwarta powieść zawiera fragmenty dotyczące spraw finansowych.

Struktury służb są przedstawione z uwzględnieniem podziału na pionów w centralach i w placówkach terenowych. W tekstach można także znaleźć opisy komórek specjalnego przeznaczenia realizujących zadania związane z prowadzeniem infiltracji szczególnie wrażliwych obszarów, przeznaczone do szerzenia dezinformacji lub działające jako struktury paramilitarne. Fragmenty opisujące sprawy finansowe obejmują kilka aspektów – metody zacierania źródeł pochodzenia pieniędzy przeznaczonych na działania specjalne (pranie pieniędzy), wysokość środków przekazywanych na konkretne działania, a jeden z autorów przytacza nawet przykład zamieszczenia w tekście rzeczywistych sum przyznawanych placówkom terenowym na ich działania.

Przy opisywaniu motywów działania zarówno funkcjonariuszy, jak i agentów (wbrew pozorom nie różnią się one, według autorów powieści, tak bardzo od siebie) najczęściej można odnaleźć te, wskazywane w powszechnie używanym amerykańskim określeniu „MICE” (*money, ideology, compromise* lub *coercion, ego* – czyli: pieniądze, ideologia, kompromis, oparty na wzajemnych korzyściach i zaniechaniach, lub przymus oraz *ego* – najczęściej związane z poczuciem niedowartościowania)²². Autorzy często przypisują swoim bohaterom również patriotyzm, altruizm albo poczucie elitarności służby.

W poddanych ocenie powieściach oprócz wyżej wymienionych wątków można znaleźć bardzo praktyczne informacje dotyczące m.in. narzędzi, którymi posługują się służby specjalne. Można je podzielić na trzy grupy – metody analityczne, organizacja i wyposażenie techniczne placówek oraz wywiad elektroniczny. Ich częstotliwość pojawia się w analizowanej literaturze przedstawiono na wykresie 2.

²² <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol.-57-no.-1-a/vol.-57-no.-1-a-pdfs/Burkett-MICE%20to%20RASCALS.pdf> [dostęp: 4 V 2015].

Wykres 2. Liczba opisów narzędzi w pracy wywiadowczej.

Źródło: Opracowanie własne autora.

Wykonanie: Kaja Popoff-Szczepeńska.

O metodach analitycznych oraz możliwościach i zadaniach wywiadu elektronicznego można przeczytać w każdej powieści co najmniej jednokrotnie. Informacje na temat wyposażenia placówki w związku z prowadzoną przez nie działalnością wywiadowczą znalazły się natomiast w ponad połowie z 46 analizowanych książek.

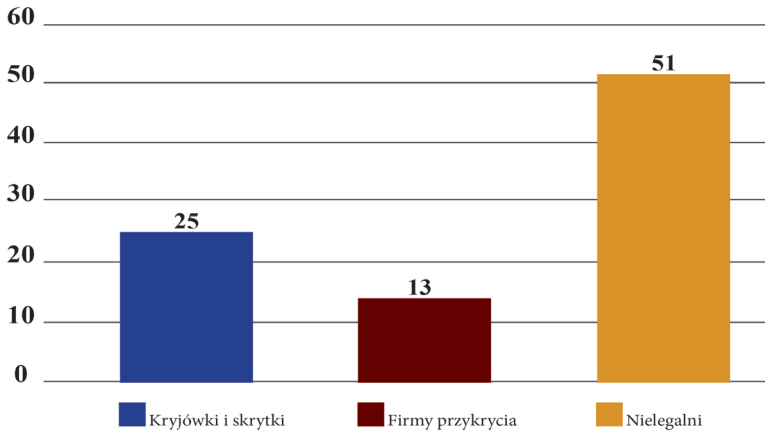
„Metody analityczne” obejmowały: przytoczone w powieściach przykłady identyfikowania osób, struktur i ich zadań, narzędzia do sporządzania charakterystyki osób, opisy warsztatu analityków białego wywiadu oraz możliwości technicznych związanych z analizą głosu, zdjęcia czy dokumentu.

Pod względem organizacji i wyposażenia technicznego placówek autorzy skupiają się przede wszystkim na systemach bezpieczeństwa, w tym na takich szczegółach, jak wyposażenie pomieszczeń do bezpiecznych rozmów czy lokalizacja i zabezpieczenie pomieszczeń szyfrantów. Najczęściej są omawiane narzędzia służące do prowadzenia wywiadu elektronicznego, przede wszystkim systemy SIGINT²³, organizacja wywiadu satelitarnego i możliwości satelitów szpiegowskich. Ponadto można znaleźć informacje na temat wykorzystywania przez bohaterów powieści rozpoznania lotniczego wraz ze specyfiką wyposażenia samolotów. Niektórzy autorzy omawiają systemy penetrowania Internetu, wspominają także o istnieniu sieci Echelon²⁴.

Wiele miejsca poświęcono na szczegółowe nakreślenie obrazu konkretnych miejsc i charakterystykę zachowań związanych z kamuflowaniem działalności wywiadowczej w tzw. terenie. Najwięcej pomysłów dotyczy specyficznej działalności nielegalistów, czyli funkcjonariuszy działających bez statusu dyplomatycznego (bywa, że wiele lat ukrywają się na obcym terenie). W książkach można też odnaleźć dokładne przedstawienie różnego rodzaju kryjówek i skrytek oraz firm przykrycia będących oparciem dla nielegalistów. Na wykresie 3 przedstawiono liczbę tego typu opisów.

²³ „Signal Intelligence” najbardziej uniwersalne określenie wywiadu elektronicznego, chociaż nie zawsze dotyczące pełnego spektrum jego możliwości, por. <https://www.nsa.gov/sigint/> [dostęp: 4 V 2015].

²⁴ Por. P. Krawczyk, *Echelon – systemy monitorowania Internetu* [online], <https://ipsec.pl/prawo/2001/echelon-systemy-monitorowania-internetu.html> [dostęp: 4 V 2015].

Wykres 3. Liczba opisów metod kamuflowania działalności.

Źródło: Opracowanie własne autora.

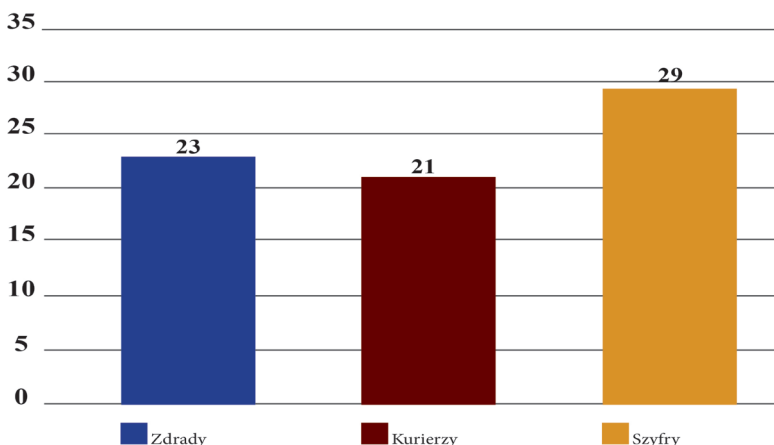
Wykonanie: Kaja Popoff-Szczepańska.

Jak widać na wykresie, w powieściach szpiegowskich najczęściej można znaleźć literacką charakterystykę metod legendowania pracowników wywiadu działających poza statusem dyplomatycznym i posługujących się fałszywą tożsamością (nielegalów). Mowa jest nie tylko o sposobach ich działania, lecz także o metodach szkolenia, wyznaczaniu zadań i kamuflowaniu działalności. Można też znaleźć informacje na temat czasu aklimatyzacji na obcym terenie i metod wprowadzania „na tyły przeciwnika”.

Autorzy stosują rozróżnienie kryjówek i skrytek w zależności od przeznaczenia – dla osób i dla rzeczy. Omawiają metody ich organizacji i lokalizacji oraz sposoby kamuflowania, a także opisują pułapki, które mają ujawnić próbę ingerencji stron niewtajemniczonych.

Najrzadziej w ocenianych powieściach można przeczytać o firmach przykrycia, ich najbardziej typowych metodach działania (handel i doradztwo), ale zdarza się też opis struktury tych firm oraz ich zadania.

Autorzy często poruszają jeszcze jedną grupę tematów dotyczących skomplikowanych procedur związanych z łącznością (kurierzy i szyfry), typowaniem, skąd wyciekają informacje, lub który ze współpracowników może okazać się zdrajcą. Częstotliwość tych wątków zaprezentowano na wykresie 4.

Wykres 4. Liczba opisów dotyczących zrad i procedur w łączności i kontrwywiadzie.

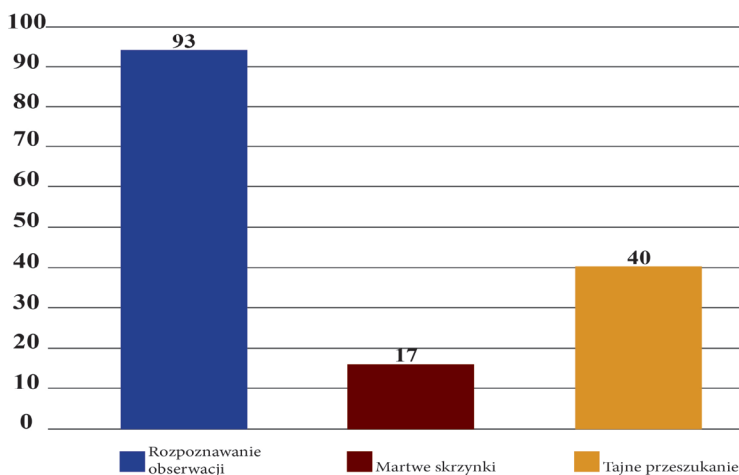
Źródło: Opracowanie własne autora.

Wykonanie: Kaja Popoff-Szczepańska.

Łatwo policzyć, że w połowie omawianych książek znajdują się opisy zdrady. Analizowane są motywy przejścia na drugą stronę, ucieczki i wywołane nimi straty. W procedurach kontrwywiadowczych są omawiane metody typowania i prowokowania „podwójnych agentów”.

W opisach systemów łączności są ujęte dwa zagadnienia. Do pierwszego należą: organizacja łączności kurierskiej, z rozróżnieniem na kurierów dyplomatycznych i „nielegalnych”, organizacja siatki kurierów, kamuflowanie przesyłek oraz logistyka ekspedycji przesyłki. Drugie zagadnienie to stosowane przez służby metody kryptograficzne – od najstarszych historycznych (szyfry książkowe czy podstawieniowe) po metody szyfrowania w sieciach IT i objaśnienia, czym są krzywe eliptyczne. Przy omawianiu niezawodności różnych metod bywa oceniana ich podatność na złamanie (choćby za pośrednictwem *brute force* – siłowego przełamania szyfru polegającego na sukcesywnym sprawdzaniu wszystkich możliwości pomagających odczytać ukryty tekst.

Ostatnią grupą zagadnień szczególnie często pojawiających się w analizowanych powieściach szpiegowskich są zabezpieczenia organizacyjne i technika operacyjna. Można tu wyróżnić trzy podstawowe tematy: rozpoznawanie obserwacji, martwe skrzynki i tajne przeszukanie. Częstotliwość występowania tego typu opisów ilustruje wykres 5.

Wykres 5. Liczba opisów zabezpieczenia organizacyjnego i techniki operacyjnej.

Źródło: Opracowanie własne autora.

Wykonanie: Kaja Popoff-Szczepańska.

Z wszystkich przedstawianych spraw najwięcej jest przykładów dotyczących wykrywania obserwacji i kontrolobserwacji. Wyobraźnia autorów obejmuje chyba całe spektrum możliwości, na przykład jak rozpoznać obserwację pieszą, samochodową, kombinowaną. Autorzy konstruują ciekawe trasy sprawdzeniowe, pokazują, jak sprowokować ekipę obserwacji, aby się ujawniła. Elementem opisów bywa także strategia postępowania w razie wykrycia obserwacji.

Stosunkowo rzadko, chociaż bardzo ciekawe, zdarzają się opisy martwych skrzynek. Można więc znaleźć informacje o ich miejscu w systemie łączności, kryterium wyboru miejsca, ale przede wszystkim o ich funkcjonowaniu, metodach kamuflażu, sposobach obsługi oraz sygnalizacji informującej o zapełnieniu bądź opróżnieniu skrzynki.

O organizacji tajnego przeszukiwania na podstawie fragmentów literatury napisałem już osobny artykuł²⁵. Ale mimo to warto wspomnieć, że w opisach tajnego przeszukiwania przytacza się etapy jego przygotowania (rozpoznanie miejsca wraz np. z systemem alarmowym, kompletowanie kluczy do bram, garaży, furtek itp.), zapewnienie kamuflażu i asekuracji ekipy przeszukującej, sposoby wejścia (włamania), postępowania w przeszukiwanym obiekcie oraz opuszczania miejsca rewizji.

Podsumowując to krótkie zestawienie, trzeba zauważyć, że bardzo wiele opisów jest precyzyjnych, szczegółowych i praktycznych. Nic dziwnego, spora grupa autorów to byli funkcjonariusze służb specjalnych²⁶. Można się domyślać, że pozostali z nich wiele czasu poświęcili na poszukiwania relacji świadków wydarzeń i studiowanie literatury przedmiotu. Stąd fikcja literacka przeplata się z autentycznymi zdarzeniami historycznymi, a opisywane procedury i rozwiązania prawne często odzwierciedlają regulacje rzeczywiście stosowane przez służby opisywanego państwa (np. algorytmy postępowania, którymi posługują się amerykańskie komórki wywiadu elektronicznego). Należy dodać,

²⁵ Zob. P. Niemczyk, *Tajne przeszukiwanie w literaturze szpiegowskiej...*

²⁶ Na przykład John Le Carré, Vincent Severski, John Bingham, Henryk Bosak, Wiktor Suworow, Vladimir Volkoff.

że najlepsze powieści oddają specyficzną atmosferę pracy wywiadowczej i jej dynamikę (a raczej z punktu widzenia mniej zorientowanego czytelnika – jej brak).

Wszystko to razem sprawia, że niektórzy autorzy w opisach środków i metod chronionych przepisami o pracy operacyjno-rozpoznawczej oraz niejawnych sposobów działań służb specjalnych i narzędzi, które one stosują, naruszają zasady nieujawniania tego rodzaju szczegółów. Wiele spostrzeżeń związanych z psychologiczną stroną pozyskiwania współpracowników dość wiernie oddaje logikę działania (przywoływane już kryteria „MICE”). Zauważalne jest także przenoszenie metod działania i organizowania struktur czy systemów ze służb specjalnych na organizacje przestępcze czy prywatne struktury wywiadu gospodarczego. Dotyczy to metod od „działania pod przykryciem” przez wykorzystywane środki techniki po metody analityczne. Tak jakby środowiska te nie miały już przed sobą żadnych tajemnic.

Na podobny problem zwraca uwagę także Andrzej Przemyski, omawiając wątki terrorystyczne w powieściach Toma Clancy’ego²⁷.

Na zakończenie trzeba dodać, że metody działania i problemy służb specjalnych stały się nie tylko tematami literatury fachowej, prawniczej, historycznej, politologicznej czy pięknej, ale także trafiły na strony książek dla... dzieci. W ostatnim czasie ukazało się kilka pozycji, które jako formę zabawy rekomendują naukę szpiegowskiego rzemiosła²⁸. Co intrygujące, poruszają dość szczegółowo tak specjalistyczne zagadnienia, jak wykrywanie obserwacji, organizacja skrzynek kontaktowych, zmiana wyglądu w ruchu, błyskawiczne przekazanie materiału i posługiwanie się tajnopisem, a opisy te są sensowne, konkretne, łatwe do zrozumienia i praktyczne.

Bibliografia:

- Berenson A., *Tajny agent*, przekład M. Grala-Kowalska, Warszawa 2012, Hachette Polska, 474 s.
- Berenson A., *Wierny szpieg*, przekład C. Murawski, Katowice 2006, Sonia Draga, 442 s.
- Bingham J., *Raj za piątym skrzyżowaniem*, przekład A. Klonowska, Toruń 2007, C&T, 186 s.
- Bosak H., *Rezydent z Genewy*, Warszawa 2002, Jaworski, 280 s.
- Bosak H., *Werbownik*, Warszawa 2002, Jaworski, 231 s.
- Bosak H., *Wnuk generała*, Warszawa 2000, Jaworski, 282 s.
- Le Carré J., *Mala dobozka*, przekład B. Maliborski, Warszawa 2009, Świat Książki, 543 s.
- Le Carré J., *Przyjaźń absolutna*, przekład J. Rybicki, Warszawa 2004, Amber, 303 s.
- Le Carré J., *Russia House*, przekład E. Życieńska, Warszawa 1999, Amber, 256 s.
- Le Carré J., *Subtelna prawda*, przekład P. Korombel, Katowice 2013, Sonia Draga, 368 s.
- Le Carré J., *Tajny pielgrzym*, przekład J. Kozłowski, Warszawa 2000, Amber, 271 s.
- Le Carré J., *Z przejmującego zimna*, przekład J. Kraśko, Warszawa 2008, Świat Książki, 238 s.
- Le Carré J., *Za późno na wojnę*, przekład R. Januszewski, Warszawa 2003, Amber, 223 s.
- Clancy T., *Kardynał z Kremla*, przekład L. Erenfeicht, Warszawa 2011, Fabryka Sensacji, 510 s.

²⁷ A. Przemyski, *Współczesny terroryzm w powieści sensacyjnej. Zjawisko terroryzmu w cyklu powieści Toma Clancy’ego*, w: *Współczesne zagrożenia terrorystyczne oraz metody ich zwalczania*, J. Szafranski, J. Kosiński (red.), Szczytno 2007, s. 285–296.

²⁸ J. Smith, *Jak zostać szpiegiem w 7 dni*, Warszawa 2007, s. 27; F. Travis, J. Hindley, R. Thomson, H. Amery, Ch. Rawson, A. Harper, *Podręcznik szpiega*, Kraków 2013.

- Clancy T., *Zęby tygrysa*, przekład P. Martin, Warszawa 2004, Amber, s. 325.
- Conrad J., *Jądro ciemności*, przekład B. Koc, Warszawa 2000, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 152 s.
- Conrad J., *Tajny agent*, przekład A. Gliniczanka, Kraków 2004, Mediasat Poland, 222 s.
- Doyle A.C., *Księga wszystkich dokonań Sherlocka Holmesa*, przekład A. Krochmal, R. Kędzierski, M. Domagalska, Z. Wawrzyniak, Warszawa 2011, REA, 1119 s.
- Follett K., *Igła*, przekład M. Targowska-Grabińska, Warszawa 1989, Czytelnik, 301 s.
- Forsyth F., *Czarna lista*, przekład A. Niewiadomski, Warszawa 2014, Albatros A. Kuryłowicz, 430 s.
- Forsyth F., *Mściciel*, przekład J. Manicki, Witold Nowakowski, Warszawa 2004, Albatros A. Kuryłowicz, 414 s.
- Forsyth F., *Weteran*, przekład P. Amsterdamski, A. Nakoniecznik, W. Nowakowski, J. Manicki, Warszawa 2012, Albatros A. Kuryłowicz, 399 s.
- Forsyth F., *Falszery*, przekład Z. Kusiak, Warszawa 2009, Amber, 399 s.
- Forsyth F., *Negocjator*, przekład K. Kwiatkowska, Warszawa 2011, Amber, 479 s.
- Furst A., *Szpiedzy w Warszawie*, przekład E. Penksyk-Kluczkowska, Katowice 2010, Sonia Draga, 307 s.
- Grady J., *Sześć dni Kondora*, przekład S. Wilkosz, Warszawa 1994, Amber, 156 s.
- Greene G., *Nasz człowiek w Hawanie*, przekład M. Skibniewska, Katowice 2012, Sonia Draga, 303 s.
- Griffin W.E.B., Butterworth IV W.E., *Poza prawem*, przekład M. Szymański, Poznań 2011, Rebis, 451 s.
- Higgins J., *Mroczne kryjówki*, przekład J. Kowalczyk, Warszawa 2011, Fabryka Sensacji, 317 s.
- Littell R., *Legendy, czyli maski szpiega*, przekład M. Fedyszak, Warszawa 2006, Noir Sur Blanc, 423 s.
- Littell R., *W gąszczu luster*, przekład D. Walasek-Elbanowska, Aleksandra Lercher-Szymańska, Warszawa 2005, Noir Sur Blanc, 888 s.
- Ludlum R., *Zdrada Tristana*, przekład J. Kraśko, Warszawa 2004, Amber, 375 s.
- Mackiewicz J., *Sprawa pułkownika Miasojedowa*, Londyn 2010, Kontra, 605 s.
- Nowak Z.K.S., *Kapitan Goethe*, Warszawa 2006, Świat Książki, 160 s.
- Preston D., Child L., *Miecz Gideona*, przekład K. Kasterka, Warszawa 2012, Książki Gruner+Jahr Polska, 437 s.
- Quinnell A.J., *Szlak łez*, przekład G. Kołodziejczyk, Warszawa 2004, Amber, 176 s.
- Sekielski T., *Sejf*, Poznań 2012, Rebis, 344 s.
- Siemionow J., *Siedemnaście mgnień wiosny*, przekład Z. Romanowski, Warszawa 1985, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 272 s.
- Severski V.V., *Nielegalni*, Warszawa 2011, Czarna Owca, 808 s.
- Severski V.V., *Nieśmiertelni*, Warszawa 2014, Czarna Owca, 799 s.
- Severski V.V., *Niewierni*, Warszawa 2012, Czarna Owca, 862 s.
- Suworow W., *Akwarium*, przekład A. Mietkowski, Poznań 2007, Rebis, 334 s.
- Volkoff V., *Werbunek*, przekład B. Biały, Dębogóra 2007, Klub Książki Katolickiej, 457 s.
- Wołoszański B., *Twierdza szyfrów*, Warszawa 2004, Wołoszański, 303 s.
- Zbych A., *Stawka większa niż życie. Drugie narodziny*, Warszawa 1988, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 268 s.
- Zbych A., *Stawka większa niż życie. Kurierka z Londynu*, Warszawa 1989, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 237 s.

Abstrakt

Literatura piękna może być wartościowym źródłem informacji o zadaniach i metodach pracy służb specjalnych. Dotyczy to przede wszystkim powieści szpiegowskich, ale nie tylko – również powieści kryminalnych, sensacyjnych i political fiction. Niektórzy z autorów dysponują fachową wiedzą o służbach specjalnych także dlatego, że w tych służbach wcześniej pracowali. Na stronach powieści można znaleźć informacje zarówno o strukturach organizacyjnych służb, o ich zadaniach, jak i o systemach motywacyjnych, metodach rekrutacji i powodach, dla których werbowani zgadzają się na przejście procedury rekrutacyjnej lub współpracę agenturalną. Znaleźć w nich też można bardzo konkretne przykłady zastosowania środków techniki operacyjnej: łączności, obserwacji, zabezpieczenia obiektów czy nawet tak zaawansowanych działań, jak tajne przeszukiwanie.

Słowa kluczowe: powieść szpiegowska, powieść sensacyjna, służby specjalne, fikcja literacka, technika operacyjna, struktury, motywacja, bezpieczeństwo.

Abstract

Fiction can be a valuable source of information on tasks and working methods of secret services. It concerns mainly spy novels, but not only – also detective novels, thrillers and political fiction. Some of authors have expertise about special services, because they worked previously in such institutions. In such novels, one can find information on the organizational structures of secret services, their actions and motivation systems, recruitment methods and reasons for which recruited people agree to work as secret agents. Very specific examples of operational measures can be found in them, such as: operational communication means, surveillance techniques, building protection or even such complicated operational method as a secret search.

Keywords: spy novel, detective story, special services, fiction, operational methods, structure, motivation, protection.